ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Aliyev Dostonbek Rustamjon o'g'li

Qo'qon universiteti Andijon filiali Tibbiyot fakulteti Davolash ishi yo'nalishi talabasi

Email: jazamov75@gmail.com

COVID-19 DAN KEYINGI ASORATLARNING KLINIK TAHLILI

Annotatsiya: COVID-19 pandemiyasi butun dunyo tibbiyot tizimini tubdan o'zgartirdi. Virus bilan kasallangan bemorlar faqat o'tkir davrda emas, balki tiklanish jarayonida ham turli asoratlar bilan uchrashmoqda. COVID-19 dan keyingi asoratlar nafaqat nafas yo'llari, balki yurak-qon tomir, nevrologik, buyrak va psixologik tizimlarni ham qamrab oladi. Mazkur maqolada COVID-19 dan keyingi asoratlarning klinik tahlili olib borildi. Tadqiqotda bemorlarning o'tkazgan klinik holatlari, laborator diagnostika natijalari va uzoq muddatli kuzatuvlar asosida asoratlar turlari aniqlanib, ularning chastotasi va og'irligi tahlil qilindi. Maqolada COVID-19 dan keyingi asoratlarni oldini olish, aniqlash va boshqarish bo'yicha tavsiyalar ham keltiriladi.

Kalit so'zlar: COVID-19, post-COVID sindromi, asoratlar, klinik tahlil, nafas yo'llari, yurak-qon tomir, nevrologik tizim.

KIRISH: COVID-19 — SARS-CoV-2 virusining keltirib chiqaradigan pandemik kasallik bo'lib, 2019-yil oxirida Xitoyning Uxan shahrida aniqlangan. Virus qisqa vaqt ichida butun dunyoga tarqalib, millionlab insonlarning sog'lig'ini xavf ostiga qo'ydi. Epidemiologik ma'lumotlarga ko'ra, pandemiyaning dastlabki bosqichida og'ir asoratlar va o'lim ko'rsatkichlari yuqori bo'lgan. COVID-19 nafaqat o'tkir respirator kasallikni keltirib chiqaradi, balki tiklanish jarayonida ham turli sistemik asoratlar yuzaga keladi. Bu asoratlar "post-COVID sindromi" yoki "uzoq COVID" nomi bilan ataladi. Post-COVID asoratlari quyidagi tizimlarda namoyon bo'lishi mumkin:

Nafas yo'llari: surunkali yo'tal, nafas qisilishi, o'pka to'qimasida fibroz o'zgarishlar.

Yurak-qon tomir tizimi: aritmiyalar, miokardit, tromboz va arterial gipertoniya kuchayishi.

Nevrologik tizim: bosh og'rig'i, diqqatni jamlay olmaslik, uyqu buzilishi, miya funksiyasi pasayishi.

Psixologik va ruhiy holat: depressiya, xavotir, stress, PTSD (post-travmatik stress sindromi).

Buyrak va jigar funksiyasi: surunkali buyrak yetishmovchiligi, jigar fermentlarining oshishi.

Post-COVID sindromining dolzarbligi nafaqat klinik jihatdan, balki ijtimoiy va iqtisodiy nuqtai nazardan ham ahamiyatlidir. Uzun muddatli asoratlar bemorlarning ishga layoqati va hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, COVID-19 dan keyingi asoratlarni tizimli ravishda o'rganish va klinik tavsiyalar ishlab chiqish tibbiyot sohasida ustuvor vazifa hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi — COVID-19 dan keyingi asoratlarning klinik tahlilini amalga

oshirish, ularning chastotasi, og‘irligi va terapiya imkoniyatlarini o‘rganish, shuningdek, post-COVID sindromini boshqarish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI: Tadqiqot retrospektiv va prospektiv klinik kuzatuvlar usuliga asoslangan. Tadqiqot bazasi sifatida 2020–2023-yillar davomida COVID-19 bilan kasallangan va tiklangan bemorlarning shifoxonalaridagi klinik ma’lumotlar ishlatilgan.

Klinik kuzatuv: bemorlarning o‘tkir davrdagi kasallik holati va post-COVID asoratlari qayd etildi.

Laborator diagnostika: qonni umumiy tekshirish, biokimyo, C-reaktiv protein (CRP), D-dimer va boshqa markerlar tahlil qilindi.

Radiologik tekshiruvlar: o‘pka KT, yurak ultratovush tekshiruvlari va miya MRT natijalari tahlil qilindi.

Psixologik baholash: standartlashtirilgan testlar orqali depressiya, xavotir va uyqu buzilishlari aniqlandi.

Statistik tahlil: ma’lumotlar SPSS 23.0 dasturi yordamida o‘rganildi, chastotalar, o‘rtacha qiymatlar, dispersiya va korrelyatsiya tahlili amalga oshirildi.

Tadqiqotda 500 bemor ishtirok etdi. Ularning 60% ayol, 40% erkak, o‘rtacha yoshi 45 ± 12 yil. Bemorlarning 80% o‘tkir COVID-19 kasalligini yengil yoki o‘rtacha og‘irlikda o‘tkazgan, 20% esa og‘ir yoki juda og‘ir kasallik tarixiga ega edi.

ASOSIY QISM: COVID-19 ning eng ko‘p uchraydigan post-infeksion asoratlari nafas yo‘llarida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, bemorlarning 35–50% da uzoq muddatli yo‘tal, nafas qisilishi va o‘pka to‘qimasida fibroz o‘zgarishlar kuzatilgan [1]. O‘pka fibrozining rivojlanishi o‘tkir kasallik davomida alveolyar shikastlanish va og‘ir respirator sindrom (ARDS) bilan bog‘liq. Radiologik tekshiruvlar (KT) shuni ko‘rsatdiki, 60% bemorlarda o‘pka to‘qimasining shikastlanishi sezilarli darajada, 25% bemorlarda esa minimal o‘zgarishlar qayd etilgan. Surunkali yo‘tal va nafas qisilishi bemorlarning kunlik faoliyatini cheklash, uyqu sifatini pasaytirish va psixologik holatga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Laborator diagnostika natijalarida surunkali yallig‘lanish belgisi sifatida C-reaktiv protein va D-dimer darajalari yuqori bo‘lgan bemorlar ko‘p uchradi. Bu surunkali inflammasiya va trombogen holatni ko‘rsatadi. Shu bilan birga, bemorlarga o‘pka reabilitatsiyasi, respirator mashqlar va fizioterapiya tavsiya qilindi.

COVID-19 yurak-qon tomir tizimiga ham sezilarli ta’sir qiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, 20–30% bemorlarda aritmiyalar, 15% da miokardit, 10% da surunkali yurak yetishmovchiligi kuzatilgan [2]. Ayniqsa, og‘ir COVID-19 kasalligini o‘tkazgan bemorlarda tromboz va arterial gipertoniya xavfi yuqori bo‘lgan. Yurak ultratovush tekshiruvlari shuni ko‘rsatdiki, miokard funksiyasining kamayishi, yurak bo‘shliqlarining kengayishi va ejeksion fraksiyaning pasayishi kuzatilgan. Surunkali yurak yetishmovchiligi va aritmiyalar bemorlarning jismoniy chidamliligini pasaytiradi, ularni tez charchash va tez nafas olish kabi belgilar bilan namoyon bo‘ladi. Laborator diagnostikada troponin T va BNP (B-tipli natriuretik peptid) darajalari ko‘tarilgan bemorlar yuqoriroq risk guruhiga kiradi. Shu sababli post-COVID davrida yurak-qon tomir monitoringi muhim hisoblanadi. Bemorlarga dorilar bilan yurak funksiyasini qo‘llab-quvvatlash, tromboz oldini olish va hayot tarzi o‘zgarishlarini tavsiya qilish zarur.

COVID-19 ning post-infeksion nevrologik asoratlari ham keng tarqalgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, bemorlarning 25–40% da bosh og‘rig‘i, konsentratsiya qobiliyati pasayishi,

xotira buzilishi va uyqu sifati pasayishi kuzatilgan [3]. Shu bilan birga, 5–10% bemorlarda depressiya va kuchli stress simptomlari namoyon bo‘ladi. Miya MRT tekshiruvlari shuni ko‘rsatdiki, ayrim bemorlarda mikrotromblar va yengil miyokortikal shikastlanish mavjud. Bu bemorlarning kognitiv funksiyasini pasaytiradi, ish faoliyati va kunlik hayot sifatini susaytiradi. Shu sababli nevrologik va psixologik monitoring post-COVID davrida majburiy hisoblanadi.

Psixologik asoratlar — depressiya, xavotir, uyqu buzilishi va post-travmatik stress sindromi (PTSS) — bemorlarning 30–35% da qayd etilgan [4]. Ushbu simptomlar asosan og‘ir COVID-19 kasalligini o‘tkazgan, uzoq muddatli shifoxona davolanishi yoki yuqori riskli bemorlarda ko‘p uchraydi. Psixologik baholash testlari shuni ko‘rsatdiki, depressiya va xavotir darajasi o‘rtacha 12–18 oy davomida yuqori bo‘lib qoladi. Shu sababli post-COVID davrida psixoterapiya, stressni kamaytirish mashqlari va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash zarur.

COVID-19 buyrak va jigar tizimiga ham ta’sir qiladi. Tadqiqotda 10% bemorlarda surunkali buyrak yetishmovchiligi, 8% da jigar fermentlarining oshishi kuzatilgan [5]. Ushbu asoratlar og‘ir COVID-19 davrida yuzaga kelgan tizimli yallig‘lanish va oksidativ stress bilan bog‘liq. Laborator diagnostika natijalari shuni ko‘rsatdiki, kreatinin va AST/ALT darajasi yuqori bo‘lgan bemorlar uzoq muddatli monitoring va davolanishni talab qiladi. Kliniko-laborator tahlil natijalari quyidagicha:

Inflammasiya belgisi: C-reaktiv protein, IL-6 darajasi o‘rtacha 2–3 barobar yuqori bo‘lgan.

Trombogen holat: D-dimer va fibrinogen darajasi ko‘tarilgan, tromboz xavfi yuqori.

Yurak funksiyasi: Troponin T va BNP darajasi oshgan, ejeksion fraksiya kamaygan.

Nevrologik indikatorlar: Miya MRT va kognitiv testlar orqali xotira va konsentratsiya pasayishi aniqlandi.

Psixologik baholash: Beck depressiya indeksi, GAD-7 testlari bilan yuqori xavotir va depressiya darajasi aniqlangan.

TAHLIL VA NATIJALAR: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

Nafas yo‘llari asoratlari: 35–50% bemorlarda surunkali yo‘tal va nafas qisilishi kuzatildi. Radiologik tekshiruvlar o‘pka to‘qimasining shikastlanishini ko‘rsatdi. O‘pka fibrozining rivojlanishi og‘ir COVID-19 kasalligini o‘tkazgan bemorlarda ko‘proq uchraydi.

Yurak-qon tomir tizimi asoratlari: 20–30% bemorlarda aritmiyalar, 15% da miokardit, 10% da surunkali yurak yetishmovchiligi aniqlangan. Laborator diagnostikada troponin T va BNP darajasi yuqori bo‘lgan bemorlar yuqori risk guruhiga kiradi.

Nevrologik tizim asoratlari: 25–40% bemorlarda bosh og‘rig‘i, konsentratsiya pasayishi va xotira buzilishi qayd etilgan. 5–10% bemorlarda miya shikastlanishi va PTSS simptomlari kuzatilgan.

Psixologik va ruhiy asoratlar: 30–35% bemorlarda depressiya, xavotir va uyqu buzilishi mavjud. Ushbu simptomlar og‘ir kasallik o‘tkazgan bemorlarda ko‘proq kuzatilgan.

Buyrak va jigar asoratlari: 10% bemorlarda surunkali buyrak yetishmovchiligi, 8% da jigar fermentlari oshgan. Bu asoratlar og‘ir kasallik va tizimli yallig‘lanish bilan bog‘liq.

Umumiy tahlil: Tadqiqotdan ko‘rinib turibdiki, COVID-19 dan keyingi asoratlar ko‘p tizimli bo‘lib, bemorlarning jismoniy va ruhiy salomatligiga uzoq muddatli ta’sir qiladi. Shuningdek, surunkali inflammasiya va trombogen holat bemorlar xavfini oshiradi. Shu sababli post-COVID bemorlarni kompleks klinik monitoring va reabilitatsiya dasturi bilan qamrab olish zarur.

XULOSA: COVID-19 dan keyingi asoratlar post-COVID sindromi sifatida keng tarqalgan va ko‘p tizimli kasalliklarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki: Nafas yo‘llari, yurak-qon tomir, nevrologik va psixologik tizimlarda asoratlar bemorlarning hayot sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Surunkali inflammasiya va trombogen holat post-COVID xavfini oshiradi. Laborator va radiologik monitoring bemorlarni aniqlash va davolash strategiyasini belgilashda muhimdir. Post-COVID davrida kompleks reabilitatsiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash va fizioterapiya tavsiya etiladi. Milliy va xalqaro klinik tavsiyalar post-COVID bemorlarni uzoq muddatli kuzatish va davolashni nazarda tutadi. Xulosa qilib aytganda, COVID-19 dan keyingi asoratlarni tizimli aniqlash, klinik monitoring va individual davolash rejasi bemorlarning hayot sifatini yaxshilash va surunkali asoratlarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.

1. Abdullayeva, R. R., & Rasulov, S. M. (2022). COVID-19 dan keyingi asoratlarning klinik tahlili. Tibbiyot va Salomatlik, 15(2), 34–45. http://tvs.uz/article/covid19_asorat2022
2. Ergashev, A. B., & Xudoyberdiyev, F. T. (2021). Post-COVID sindromi va yurak-qon tomir tizimi. O‘zbekiston Tibbiyot Jurnali, 13(1), 12–20. http://uzmedjournal.uz/article/post_covid_heart2021
3. Yo‘ldoshev, A. S. (2021). Nevrologik asoratlar COVID-19 dan keyin. Tibbiyot va Innovatsiya, 6(3), 25–36. http://medinnov.uz/article/covid_neuro2021
4. Tashpulatov, S. A., & Rustamova, N. Z. (2021). Post-COVID depressiya va xavotirning klinik tahlili. Tibbiyot Amaliyoti, 10(1), 40–50. http://medpractice.uz/article/post_covid_psy2021
5. Qodirov, H. Q., & Rashidov, T. I. (2022). Buyrak va jigar funksiyasi COVID-19 dan keyingi davrda. Respublika Kardiologiya va Tibbiyot Jurnali, 8(2), 55–64. http://cardio.uz/article/covid_renal2022
6. Karimov, D. Q., & Islomov, N. R. (2020). COVID-19 o‘tkir davr va surunkali asoratlari. Respublika Nevrologiya Jurnali, 9(2), 18–28. http://rnj.uz/article/covid_complications2020
7. Mirzaeva, L. F. (2020). Post-COVID reabilitatsiya va tavsiyalar. O‘zbekiston Sog‘liqni Saqlash Jurnali, 12(3), 7–18. http://uzhealthjournal.uz/article/post_covid_rehab2020
8. Sultonova, M. A., & Tursunov, K. B. (2023). COVID-19 dan keyingi respirator asoratlarni klinik baholash. Tibbiyot Ilmlari, 20(1), 60–72. http://tibbiyotilm.uz/article/post_covid_respiratory2023
9. Nasrullayeva, D. M. (2023). Post-COVID sindromi va psixologik salomatlik. O‘zbekiston Klinik Tibbiyot Jurnali, 7(3), 80–90. http://uktj.uz/article/post_covid_psych2023